

**A MAGYAR TUDOMÁNYTÖRTÉNETI INTÉZET
TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI 58.**

Gazda István

1911-ben Edison itt járt Budapesten

Könyvrészlet

A kiadvány eredeti címe: Edison in Hungary

Megjelent az Országos Széchényi Könyvtár kiadásában

ISBN 963-200-514-7

BUDAPEST, 2006

A fenti kijelentés a népszerű dal szövegéből is jól ismert, s ez megfelel a valóságnak: 1911. szeptember 11-én és 12-én a világhírű

műszaki alkotó valóban itt járt Budapesten, s bár nem két teljes napot töltött itt, hanem összesen 18 órát, ám ez is maradandó élményt jelentett számára. Meghívója Fodor István (1856–1929) udvari tanácsos volt, a Budapesti Általános Villamossági Rt. vezérigazgatója, Edison korábbi munkatársa. Fodor szervezte 1881-ben az első elektrotechnikai kiállításon az Edison-féle izzólámpák bemutatóját Párizsban, ezt követően 1882 elején Belgiumban, azután Antwerpenben és Brüsszelben, később pedig Amszterdamban ő mutatta be a szakembereknek az első izzólámpákat. Továbbá Szentpéterváron és a finn Tammerforsban, majd pedig Görögországban

és Algírban is tartott elektrotechnikai bemutatókat. A strassburgi pályaudvaron szintén Fodor vezetésével vezették be az elektromos világítást, s



Egy ritkán közölt felvétel a fiatal Edisonról

ez a találmány európai sikerének fontos állomása volt. Edison először 1889-ben járt Európában az egyik párizsi kiállítás alkalmával, ekkor ellátogatott Berlinbe is. Második európai útjára 1911-ben került sor, ekkor eljutott a Szigetországba is, az öreg kontinensen pedig megnézte – sok szép város mellett – Bécsset is, s ezt a programját kötötte össze budapesti látogatásával, ahová személygépkocsin gondolta utazni.

„Csöpp híján elmaradt programomból Budapest. Nekem tudniillik angol térképem van az automobil-utakról, s azon mindenütt azt jelzik, hogy Magyarországon rosszak az automobil-utak. Ez volt az oka annak, hogy nem

akartam jönni, mert én automobilon szeretek utazni, s nem kötöm magam a nagyvárosokhoz” – nyilatkozott az eseményről a *Budapesti Hírlap* újságírójának. A *Pesti Napló* cikkírója ehhez még hozzátette: Edison úgy látta, hogy a Freytag-féle térképen nem is szerepel Magyarország, s a Guide book-ban sincs benne. Így csak nagy nehezen sikerült rávenni őt az utazásra, vonat-tal utazott, s automobilszállójait maga után küldette. A bécsi gyorsvonat egyik külön kabinját bérelték ki Edisonék: felesége, két leánya, továbbá két fia és titkára utazott vele. Kísérője Fodor István volt.

Ime, az újsághír a világhírű feltaláló megérkezéről: „Edison, akinek budapesti útjáról senki

sem tudott, ma délután egy óra negyven perckor a Keleti pályaudvaron érkezett meg a fővárosba. Első osztályú külön kabinból szállott ki, kíséretében volt Fodor István vezérigazgató, aki Edisonnak sok éven át munkatársa volt, kitűnően beszélt angolul, s mind Edisont, mind családját az egész úton kalauzolta.

A pályaudvaron már várta a vendégeket a Villamosági Részvénytársaság két automobilszállója, amelyeken a Hungária szállóba hajtottak. Az első automobi-

lon Edison két leánya és titkára (a New York Word című amerikai újság munkatársa) foglaltak helyet. A másodikba Edison, a felesége és két fia szállt be. Néhány perccel két óra előtt álltak meg a gépkocsik a Hungária szálló előtt, amelynek halljában Butger



Edison korszakalkotó találmányával: a fonográffal

igazgató fogadta az amerikai vendéget és családját. Edisonék az első emeleten a 11., 12. és 13. számú szobát bérelték ki. Neki és kíséretének azt a lakosztályt nyitották ki, amelyet itt tartózkodása idején

Roosevelt is használt. Edisonné, Minna asszony leányával, Marionnal – aki Oeser porosz őrnagy felesége – és Madlennal, aki még hajadon, az egyik nagyobb szobát foglalta el. Edison és két fia: Theodor és Charles a kisebbik szobájában telepedtek meg. A kö-

zépső szoba fogadótermül szolgált. Titkára egy másik, szomszédos szobájában lakott.

Megérkezésük után nyomban ebédhez ültek, amelyet a szálló éttermében költöttek el. Onnan valamilyen pihenni tértek. Öt óra előtt Fodor István

udvari tanácsos kíséretében automobilra ültek, s bejárták a város minden részét. Hosszabb időt töltöttek Budán, a Dunaparton. Hét óráig tartott a körséta, ekkor tértek vissza a Hungária szállóba.



Közvetlen munkatársai körében

arca, beszédes kék szeme és éles tekintete szinte felejteti a kort. A különben szikár, majdnem vézna embernek hatalmas koponyája van. Előadása élénk, de nem ideges, nekünk európaiaknak talán az tűnne föl rajta, hogy beszéd közben folyton foga között

Edison ezt követően sajtótájékoztatót tartott, s néhány napilap tudósítóját külön is fogadta a szállodának az Unio klub számára fenntartott helyiségében és az ahhoz tartozó kerti teraszon.”

Az egyik újságíró alaposan szemügyre vette: „Erősen ősz férfi. Szép barna

tartja Virginia szivarját (amely magyar gyártmány). Ám ez amerikai szokás, s a munka nagy embere aligha ér rá foglalkozni a mi etikettünkkel.”

A Pesti Napló újságírója úgy látta, hogy egy „közepesnél magasabb termetű, kissé hajlott hátú férfi, akin azonban egyáltalán nem látszik meg a kora. Erőtelmes, kissé kövér ember, az arca telt, kissé hosszúkás, és a két szeme jószágosan mosolyog. Úgy tudtuk, hogy kissé nagyothall, de most tapasztaltuk csak, hogy Edison úgyszólván teljesen elvesztette a hallását.

Egészen közel kell a füléhez hajolnia a vele beszélőnek, hogy megértesse magát, a fülébe kell kiáltani a szavakat. Mikor beszél, ő is átfogja az ember vállát, a füléhez hajol, úgy mondja, mintha a vele beszélő is süket volna.”

El volt ragadtatva az itt látottaktól, bár szomorúan jegyezte meg, hogy a magyarok olyan nyelvet beszélnek, amelyet rajtuk kívül senki sem ért meg.



Fonográf hallgatók

Vendéglátója megjegyezte, hogy „éppen a nemzeti sajátosságaink mellett való hű kitarásunk a titka minden eddigi sikerünknek, és mi csak akkor, amidőn már egy színvonalra értünk a többi kultúrállammal, engedhetjük meg majd magunknak azt, hogy internacionálisak legyünk”. Edison felidézte azt az időszakot, amikor az amerikaiak annyira lelke-

sedtek a magyar politikai emigránsokért a 19. század közepén, sokan Kossuth-kalapot hordtak és a magyar nemzeti színű kokárdát tűzték mellükre.

A Magyar Ipar c. periodika ott megjelent tudósítója így idézte az Edison által körvonalazott terveit:

„Bevégeztem három találmányomat, amelyeket mihamarabb hazaérek, forgalomba bocsátok. Az egyik a beszélő kinematográf. Egyszerre veszi fel a hangot és a mozgást. A cselekményt nem csak látja a közönség, hanem egész színdarabokat végighallgathat. Ezt oda akarom tökéletesíteni, hogy olcsó legyen, s egyes családok otthon is rendezhessenek kinematográf-előadást. Második találmányom a könnyű akkumulátor, amely lehetővé teszi, hogy a villamosvasútak felső és alsó vezeték nélkül is közlekedhessenek. Eddig

nagy baj volt, ha egy kocsis vezetéke elromlott, az egész forgalmat megakasztotta. Most feltaláltam egy akkumulátor-batteriát, amelyet külön felszerelnek minden elektromos kocsira, és ha a vezetékben baj van, működésbe jön az akkumulátor. Csak azt

kellett megcsinálni, hogy könnyű legyen. Ezt a problémát is sikerült megoldanom, s remélem, hogy nemsokára minden elektromos kocsit felszerelnek vele.

A harmadik találmányom az építészet terén idéz elő nagy átalakulást. Elkészültem az öntött ház problémájával. Folyékony cementből gépek segítségével pár óra alatt el lehet készíteni egy lakóházat. Minden ember olcsón jut majd saját házhoz. Hat óra alatt fel tudok építeni egy ilyen házat.”

1881-től kezdve élt Edison New Yorkban, s ottani idő-



A fény századának megálmodója

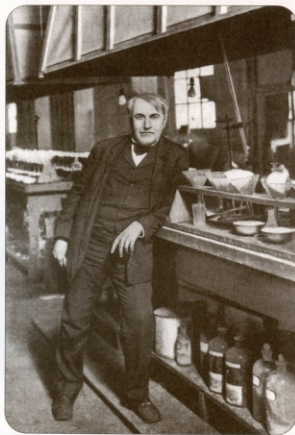
szaka egyik magyar vonatkozású eseményére így emlékezett vissza: „Akkoriban a magyar származású Reményi egyike volt a leghíresebb hegedűművészeknek. Hangversenyei után sokszor felkért engem a Fifth Avenue-n, s elbeszélgettünk

filozófiáról, nemzetgazdaságról, erkölcsökről és sok egyébről. Rendkívül művelt ember volt, s áthatóan éles felfogású. Sokat beszélgettem vele, de soha se kértem, hogy a hegedűjét hozza magával. Egy este, éjfél felé, a hegedűjével együtt jött el. A legfelső emeleten könyvtáram volt, és Reményi fölkísért oda. Kitűnő hangulatban volt, és egy vagy két órán keresztül játszott nekem. Az ajtók be voltak csukva, s a művész játék közben szakadatlanul föl s alá járkált. Ezután a debut után Reményi éjszakai látogatásai alkalmával mindig elhozta a hegedűjét is. Ha nem talált a Fifth Avenue-n, utánam jött a nyomorúságos Goerk Streetre, ahol a műhelyek voltak, és ott játszott.”

Edison egy másik magyar vonatkozásról is beszámolt: a Királyffy testvérek mulatójáról. Ők azzal a kéréssel fordultak hozzá, hogy mivel mulatóhe-

lyüket villamoslámpákkal világították meg és világították ki, adja nevét az estéről-estére bemutatott műsorhoz, s a program plakátján ezután ez volt olvasható: „Az Edison Villamos Világítási Rt. újabb világítási kísérletei, Mr. Th. Edison személyes vezetése alatt”.

Másutt így nyilatkozott: „Egyébként ismerem az önök nemzetét, Puskás Tivadart, a telefon mesterét, aki munkatársam volt, nagyra becsültem. Megvallom, ez az ember a telefon terén még engem is túlszárnyalt. Én csak házi használatra gondoltam, amikor a telefont megcsináltuk, ő volt az, aki városok számára középpontosításra törekedett. Itt Magyarországon egyébként a villamos-ságnak és különösen a malomipar-



Laboratóriumában

nak igazán hivatott emberei élnek. Egyébként az én cementgyáramban is körülbelül négyszáz magyar ember dolgozik. Van ezeken kívül három

mechanikusom a privát laboratóriumomban, azok is magyarok, nagyon ügyes, használható ember valamennyi és hűséges, ami nálam sokat jelent.”

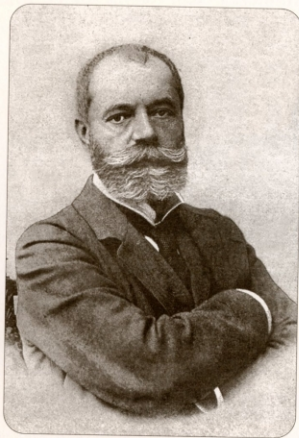
Jólismert az 1911-es látogatásához kapcsolható, Puskás Albertnének e szavakkal dedikált képeslapja is: „Puskás Tivadar volt az első ember a világon, aki a telefonközpont ötletét felvetette. T. A. E.” Legalábbis így vélekedett erről Thomas Alva Edison, aki a telefonközpont ötletéről nyilván Puskástól hallott először. Ebből azonban még nem következik, hogy egyben maga Puskás lett volna a feltaláló is. A világ első telefonközpontja a bostoni, 1877. május 17-én kezdte meg működését, de nincs bizonyítékunk arra, hogy az a magyar műszaki szakember tervei szerint épült volna meg. Az azonban bizonyos, hogy Puskás Edison méltó társa, segítője volt, akárcsak Fodor István.

Edison nyilatkozta Budapesten: „Azon fáradunk (s ekkor a szállodában látható villamoslámpák egyikére mutatott) mi ketten – én és barátom (ekkor

Fodor udvari tanácsost aposztrofálta) –, hogy ezt tökéletesítsük s ez sikerül is. Huszonöt év múlva már nem lesz lóvasút. Olcsóbb lesz a villamosság.”

Az újság következő számában ezt jelentette a hírügynökség: „A lélekvesztesen száguldó közúti villamосkocsik napról napra szaporítják az utcán történő katasztrófák számát. A Lajos utca ötödik számú háza előtt a kilencvenegyes számú villamos kocsik nekiszaladt az egyik postakocsinak, és az összeütközés következtében Klein Jakab sóraktáros, aki a villamoson utazott,

súlyos sérüléseket szenvedett.” És ez még csak az Edison által megjósolt új negyedszázad kezdete... Amikor az újságírók serege elhagyta a fogadóter-



Puskás Tivadar

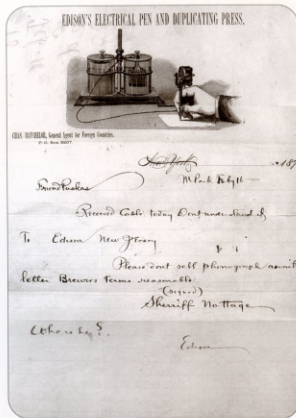
met, Edison gondolt egyet, s sebesen lépkedve hívta feleségét, családját. Pár pillanattal később valamennyien kifelé indultak a Hungária elé, a Dunaparra. A szálló aijtájában találkoztak a Budapesten időző amerikai vendégekkel, Mr. Meaddel és feleségével, akik Kossuth Ferenc, Berzeviczy Albert és Apponyi Albert gróf társaságában voltak. Kossuth, Apponyi és Berzeviczy is mélyen megemelték kalapjukat előtte, s Edison csak néhány pillanattal később világosított fel arról, hogy milyen illusztris társasággal került szembe. Azután elsétálgatott a korzón családjával együtt, ahol tengernyi ember vette körül, sokan felismerték s meg is éljeneztek, ami szemmel láthatóan jól esett neki.

Egyik kísérőjének meg is jegyezte: „Szeretem ezt a népet, mert tud lelkesedni.” A séta félóraig tartott. Utána visszamentek a szállóba.

Halkan mondta magyar kísérőjének, hogy a felesége ne hallja: „Azt sokszor mondták nekem, hogy szép ez a város és azt is, hogy itt a nők nagyon szépek. Sajnos, a magyar ladykkel még nem volt alkalmam közelebbről megismerkedni, de azt már látom, hogy igazuk volt azoknak, akik a magyar nőket úgy dicsérték. Csak a párizsi nőket lehet hozzájuk hasonlítani.”

Este fél kilenckor a Hungária éttermének 'estrade'-jén vacsorázott kíséretével. A társaságban Fodor István igazgatón kívül még Zipernowsky Károly egyetemi tanár és veje, továbbá Jehl Ferenc főmérnök volt jelen. Fodornak megvallotta, hogy kíváncsi arra, hogyan játszik a magyar cigány a saját hazájában. A vacsora után

odahívták Berkes Bélának a fiát, aki sokáig muzsikált Edison fülébe. A világhírű feltaláló szemmel láthatóan a legnagyobb gyönyörrel hall-



Edison levele Puskás Tivadarhoz
(Postamúzeum, Budapest)

gatta a szebbnél-szebb magyar nótákat. A társaság és a szálló magyar vendégei gyönyörködtek a magyar zenének egy ilyen kiváló férfiúra tett nagy hatásában. Edison nem csinált titkot abból, hogy neki a magyar zene mennyire tetszik, s az egész vendégsereg láthatta, amint odahajolt a cigányhoz, átkarolta és úgy hallgatta a magyar dalokat, amelyeket a közönség – a Hungáriában szokatlan módon – megtapsolt.

Időközben meghalotta, hogy a Hungária szálló fehér termében bankett van Mr. Mead és felesége tiszteletére. Erre váratlanul megjelent ott, nagy lelkesedéssel fogadták a társaság tagjai: Apponyi, Berzeviczy és Kossuth Ferenc üdvözölték. Edison Kossuth Ferenc és Széll Kálmán

között foglalt helyet, és különösen Kossuth Ferencel hosszabban elbeszélgetett. A kávéházba már nem mentek le: késő volt, s a következő nap reggel már indulniuk kellett tovább. A tudósító meg-

jegyezte: Edison, mint afféle amerikai, egy nap alatt megnézte Magyarországot.

A *Pesti Napló* újságírójának véleménye szerint „ámbar Edisonék csak tizennyolc órát töltöttek itt nálunk, egy kis magyar infekció mégiscsak sikeresen rájuk ragadt:



Edisonnak húzza a cigány a Hungáriában

a Tokaji bor meg a cigánymuzsika”.

Újsághír: Edison és családja ma délelőtt tíz órakor automobilon elutazott Budapestről. Két hatalmas gépkocsi állott meg kevéssel tíz óra előtt a Hungária szálló előtt. Mind a kettőt Fodor István udvari

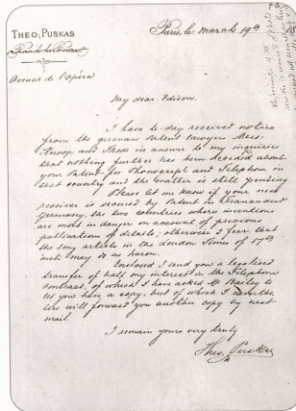
tanácsos, az Általános Villamossági Részvénytársaság vezérigazgatója bocsátotta Edison rendelkezésére (mert Edison saját járműve meghibásodott). Az elutazás hírére nagy tömeg gyűlt össze a szálló bejárója előtt, úgyhogy amikor Edison Butger szállodaigazgatóval az utcára lépett, alig bírt utat törni magának. A lelkes közönség kalaplevéve hatalmas éljenzéssel fogadta Amerika nagy fiát, amit Edison mély meghajlással köszönt meg. Az autóra szálló hölgyek kendőt lobogtattak a közönség felé. Néhány perc múlva az egész társaság elhelyezkedett a két automobilon és elindultak Győr felé.

Pozsonyból jelentik: Edison délután háromnegyed ötkor csatládjával, Fodor István udvari tanácsos kíséretében, automobilon Budapestről ide érkezett és a Savoy szállóban vett lakást. A budapest–pozsonyi utat

Piliscsabán, Győrön, Mosonon, Magyaróváron, Köpcsényen és Oroszváron át tette meg.

A délután folyamán ide érkezett Edison veje, Oeser porosz őrnagy, továbbá Wallentin, a New York Herald párizsi tudósítója és Jehl Ferenc budapesti főmérnök, Edison régi ismerőse. A Savoy szállóra fölvonták az amerikai lobogót. Este a szálló kertjében családja, valamint Fodor István és Stromszky Sándor udvari tanácsosok társaságában vacsorázott.

A Pesti Napló jelentette a következő napon: „Pozsonyba ma reggelre megérkezett Edison elromlott automobila, melyet az új folyamán Leitner mérnök javított ki. Reggelizés után Edisonék a saját automobilaikba szálltak, melyhez még Stromszky udvari tanácsos automobila is csatlakozott. Edisont az automobila szállva az utcán összegyűlemllett tömeg zajos ovációban



Puskás Tivadar levele Edisonhoz
(Postamúzeum, Budapest)

részesítette. Fél tizenegykor Fodor István és Stromszky kíséretében a társaság Malackán át Brünnebe indult. „Most indulok Prágába, onnan Drezdába, Berlinen át Hamburgba, s itt szállok hajóra.” Edison ezekkel a szavakkal búcsúzott

Fodortól: „Köszönöm önnek, hogy elhozott Magyarországra. Amit itt láttam, azt a meggyőződést érlelte meg bennem, hogy az az idő, amit a »hunok« amerikai kivándorlását illetőleg elélem festett, sokkal közelebb van már, sem mint hittem volna. Mindig becsültem és szerettem a magyarokat, és ez az érzés még erősebben él mostantól fogva a lelkemben. Fodor, Ön büszke lehet nemzetére!”

Fodor István írta: „Hogy magyarországi emlékei mindig frissek maradjanak, pompás albumot készítettem, ami Magyarország legszebb tájainak és néptípusainak a leírását tartalmazta. Ennek az album-

nak, amelynek a címe *Edison in Hungary* s amelyet Edisonnál sok kiváló amerikai végiglapozott, része van abban, hogy Magyarországot a külföld megismerte.”

Az *Új Idők* című ismert periodika 1912-ben mutatta be olvasóinak az albumot e szavakkal: „Ez a könyv is, amelynek drágaművű, bőrkötésű fedelén arany-bronz betűk hirdetik, hogy Edison, az orangei boszorkánymester itt járt magyar földön – *Edison in Hungary* – kivándorol Magyarországról. Valamelyik hajóóriás viszi majd át az Újvilágba,

Budapest seems to me the
most beautiful and progressive
city that I have so far
seen in Europe

Thomas A Edison

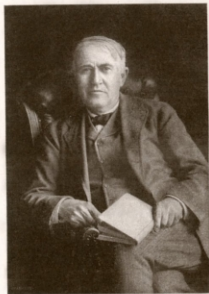
„Budapest a legszebb és legelőrehaladottabb
város, amelyet eddig Európában láttam”

messze tengerentúlra, hogy amerikai postások letegyék Edison híres zöld szobájának asztalára ezt a súlyos figyelmességet. ...Egy ország rajongó hódolatát küldi át ilyesformán Fodor István az óceánon túlra, Edisonhoz, a modern technika legnagyobb jelentőségű találmányainak alkotójához.

És az Edison-fotográfiák mellett egész sereg szebb-nél-szebb fénykép, amely Budapestet és Pozsonyt – Edison két stációját – mutatja be, fogja felfrissíteni azokat az emlékeket, amelyeket Edison magával vitt innen. ... A nagy feltaláló vendégeinek hirdetni fogja, hogy van egy Magyarország és hogy ez az ország és fővárosa kultúrterület, nem pedig Balkán, amint ezt el-lenségeink hirdetni szeretnék. És erről maga Edison is tanúságot tesz. Ebben az albumban is, ahol ott találjuk markáns kézírását, amely hirdeti: „Budapest a legszebb és legelőrehaladottabb város, amelyet eddig Európában láttam.”

És íme az album: igazi unicum. Fotográfiák Budapestről és Pozsonyról, az utcákon Edisonékat éljenzőkről, azután azokról a neves személyiségekről, akikkel itt megismerkedett, no és barátairól, egykori

munkatársairól, valamint eleinkről, akikre büszkék vagyunk, s nem hiányzik néhány, Edison szívéhez is közel álló afféle köznapi ember: a vasutas, a



To Mrs Albert Von Puskas.
Thomas A. Edison.
Puskas was the first man in the
world to suggest the Central station for the
Telephone

„Puskás Tivadar volt az első ember a világon,
aki a telefonközpontot kitalálta”

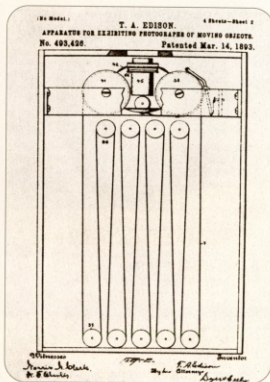
postás, no és a csinos tele-fonkezelő kisasszony. A hangot továbbító készülék okán Edisont kell csodálnunk, annak kezelője, meg a kedves irodista hölgyek kapcsán inkább ő irigyelt bennünket. Bennünket, az útikönyvek jóvoltából afféle úttalan utakkal telerűzött területen élő eszes, szorgalmas, ügyes, hűséges, de sajnos érthetetlen nyelvet beszélő, ám lelkesedni tudó, s nem utolsósorban: takaros asz-szonynépekkel megáldott majd-nem-balkániaikat.

Az albumból csak néhány példány készült egykoron. Ezért elsőként az Országos Széchényi Könyvtár és a Xerox Magyarország Kft. kisebb példányszámú díszkiadásban a jelentetett meg, hogy azt most

egy új, post-edisoni másolási technika adta lehetőségeknek köszönhetően – mint ismeretes, Edison már 1876-ban szabadalmaztatta a stenciles sokszorosítás általa kitalált módszerét – facsimile kiadásban nyújtotta át az egykori békés napjaink megismerése iránt érdeklődőknek. Most a Budapest Bank támogatásával újabb kiadásban kerül az olvasók elé. Hadd szolgálja újabb küldetéssel

az egykori fodori óhajt: Magyarország múltját jobban megismerheti egy külföldi ennek az albumnak – és tegyük hozzá: az azt kiegészítő néhány, a Nemzeti Könyvtár Mikrofilm és Fényképtára által elének varázsolt korabeli képnek, dokumentumnak – az áttanulmányozásával.

*Dr. Gazda István
tudománytörténész*



Edison 2500 szabadalmának egyike